

Мирјана Радојичић

Универзитет у Београду

Институт за филозофију и друштвену теорију

Србија

Прегледни рад

UDK: 316.4(497.1)

СВЕТОЗАР СТОЈАНОВИЋ КАО ТУМАЧ РАСПАДА/ РАЗБИЈАЊА СФР ЈУГОСЛАВИЈЕ^[1]

Сажетак: Предмет текста је интерпретација распада/разбијања СФР Југославије, коју је у својим делима понудио српски филозоф Светозар Стојановић. Ауторка полази од становишта да је ех-југословенска криза представљала један од најкрупнијих интелектуалних и моралних изазова истраживачима социјалних и политичких феномена у другој половини протеклог века. У делу текста који следи она се усредсређује на начин на који је том изазову одговорио овај српски интелектуалац. Излажући, у најкраћем, његово тумачење сложеног и дуготрајног ех-југословенског случаја, ауторка аргументује у прилог свом становишта да то тумачење, односно Стојановићева дела у којима је исто изложено, представљају интегрални део научно најквалитетније и најрелевантније литературе о трагичном крају западнобалканског XX века. Као таква, закључак је ауторке, она су данас, а и у будућности ће, засигурно, бити, драгоцен и неизоставна грађа за реконструкцију научне истине о том бурном периоду скорије регионалне прошлости.

Кључне речи: Светозар Стојановић, распад/разбијање Југославије, Западни Балкан, интерпретација.

Размерама своје сложености, висином социјалне цене која је плаћена за њено разрешавање и далекосежношћу реперкусија по будућност региона који је захватила, ех-југословенска криза је представљала један од најкрупнијих интелектуалних и моралних изазова истраживачима социјалних и политичких феномена у другој половини протеклог века. Професионална зрелост, аналитичка објективност, истраживачко, па и свеколико људско поштење – све је то распад/разбијање друге по реду државне заједнице јужнословенских народа ставио/ло пред озбиљан и тежак испит.^[2] А успешност са којом га се полагало одређивала је и

^[1] Текст је резултат рада на пројекту Института за филозофију и друштвену теорију, евиденциони бр.43007, који ужива финансијску подршку Министарства за науку и просвету Републике Србије.

^[2] Његова питања Радмила Накарада дефинише на следећи начин: "Колико дубоко спуштати сонду историје, колико широко обухватити

joш увек одређује не само квалитет онога што ће се временом етаблирати као научно знање о једном од најтрагичнијих раздобља скорије западно-балканске прошлости, већ у великој мери и изгледе за њено колективно превладавање и трајнију стабилизацију прилика на политички трусном југоистоку Европе. Својом интерпретацијом задње две деценије регионалне историје, Светозар Стојановић је, засигурно, дао крупан позитивни допринос и једноме и другоме. У том смислу, могло би се устврдити да је он лично понајбоље искористио оно што је сам дефинисао, а што је у локалној друштвено-научној заједници убрзо широко прихваћено као квалификација сазнајне позиције истраживача ех-југословенског случаја који су били не само професионално, већ и егзистенцијално везани за просторе некадашње и у крви разбијене заједничке им државе. Реч је, дакле, о *еџистџемичкој ѣривилеџији* коју су, сматрао је Стојановић, они спрам свих осталих, ванрегионалних истраживача трагичног краја западнобалканског XX века, имали и морали да искористе. Лично радећи ту сазнајну (разуме се, нипошто не и егзистенцијалну) привилегију, Стојановић се ех-југословенским случајем бавио дуго, темељно и систематично, прилазећи му са сазнајном радозналошћу друштвено-научног професионалца са вишедеценијским истраживачким искуством, али и са људском тангираношћу истинског хуманисте који је све време његовог трајања, као јавно ангажована личност у најбољем смислу те речи, тражио начине његовог разрешавања на социјално што подношљивији и што мање трауматичан начин. Јер, и када је у питању трагедија изазвана врло комплексним објективним чиниоцима каква је била наша, хуманистички интелектуалац, пише он, “треба да указује на могућности и начине за ограничавање насиља, чак и ако га, рационално судећи, више није могуће потпуно спречити. Ратни реализам се намеће властитом снагом, а оно мало преостале хуманости захтева сталну људску бригу и потпору. У чисто сазнајном приступу људској несрећи ионако постоји фина граница преко које објашњавање и разумевање оставља утисак моралне равнодушности, па чак и имплицитног правдања зла“ (Стојановић, 1995:96). Обе те упоредо се одвијајуће његове делатности у време ратне кулминације ех-југословенске државно-дисолуцијске кризе - научно-истраживачка на једној и друштвено-активистичка на другој страни, због своје плодотворности би могле, а у годинама које су пред нама ће засигурно и бити, предмети засебних и опсежних студија. У тексту који следи ми ћемо се позабавити

мрежу актера и њихове међуодnose, како успоставити равнотежу између процеса и пресудних догађаја, структура и личности, како разлучити јавно изречене, прикривене и учитане намере, како избећи замке самоаболурања и самодемонизовања“ (Накарада, 2009: 9).

првенствено оном првом од њих, па и њоме на сасвим фрагментаран начин, фокусирајући се на неколико најзначајнијих тематских *punctuma* Стојановићеве амбициозне и вишеслојне анализе распада/разбијања социјалистичке Југославије.

Најпре, када је реч о генези *ex*-југословенског случаја, Стојановић стоји на једном, истина, широко усвојеном, али не због тога и мање исправном становишту. Југославија је, сматра он, од свог стварања 1918. године била несинхронизована и противречна државна творевина коју је заједно више држала војна, полицијска, политичка и административна власт, него привредне, верске, културне и цивилизацијске везе. „У обе Југославије *државна* интеграција је била снажнија од *друшћивене*“, подвлачи он (*Ibid*, 59, курзив његов).

А када је реч о настанку и седмодеценијском опстанку ње као такве, те начину на који ће се дефинитивно распасти, показало се, сматрао је Стојановић, да је у извесном смислу српско питање било судбоносније од хрватског. Односно, тешко да би она била створена и да би се распала тако трагично да није било толико Срба преко Дрине. „Као што доказује борба Срба на живот и смрт да из ње не буду изведени, Југославија је била (и) у њиховом националном *интересу*, иако многи од њих мисле да су им се преци одлучили за заједничку државу превасходно из *великодушности* према јужнословенској браћи“, устврдиће, истраживачки храбро и поштено Светозар Стојановић (*Ibid*, 76, курзив његов).

Он исправно идентификује и оне који су се, како је Андре Малро говорио „играли *ex*-југословенском државом“, приводећи је, корак по корак, дефинитивном нестанку са геополитичке мапе света. Титовско вођство се, држи Стојановић, неодговорно 'поиграло' државом чим је дошло на власт: испрва је хтело да Југославију укључи у СССР, а затим да јој у облику Балканске федерације практички придода Бугарску и Албанију, „као да му је било мало домаћих међунационалних проблема“ (*Ibid*, 64). Са државом се, наставља он, 'играо' и онај део интелигенције који је пропагирао званичну тврдњу о њеном „одумирању“ код нас, „мада се голим оком видело да Југославијом влада самодржац Тито и да се у његовој сенци припремају 'републичке и покрајинске државности'. Они политичари и интелектуалци који су се залагали за 'одумирање државе' на савезном нивоу, а њено истовремено јачање на републичкој и покрајинској равни – нису се женирали због неконзистентности“, указивао је Светозар (*Ibid*, 65).

Када је реч о хијерархији чинилаца распада II Југославије он, дакле, нема дилема: “Пошто нас нико није споља напао, окупирао и расчеречио, као што је то био случај 1941, за распад Југославије, тачно педесет година касније, главне узроке ваља тражити у њој самој“ (*Ibid*, 117).

Наше главне раселине, међутим, подвлачи Стојановић, нису ишле границама међу републикама које је ’међународна заједница’^[3] хтела да наметне као међудржавне границе, „него дуж линија које деле нације, вере, културе, историје, цивилизације“ (*Ibid*, 117). Стога, сматра он, листа нужних и довољних услова за трагичну дезинтеграцију Југославије не може да искључи катастрофалне пропусте и грешке тада најмоћнијих држава у светском систему. „Распад наше државе није морао да буде крвав, у сваком случају не толико крвав колико је испао, да је и ’међународна заједница’ поступала опрезније, непристрасније, конструктивније и мудрије“ (*Ibid*, 117).

А један од начина на које је ’међународна заједница’ ишла наруку политици свршеног разбијачког чина јесте, сматрао је знаменити праксисовац, инсистирање на наводној обавези држава да и све унутрашње спорове решавају без прибегавања сили. Доведено до крајности, појашњава Стојановић, то правило имплицира да је довољно да сепаратисти “на ’својој’ територији на изборима (најчешће на брзину организованим) или референдумом (по правилу са манипулативним питањем) добију већину гласова за осамостаљење, па да централна власт практично мора да дигне руке од тог дела државе“ (Стојановић, 2000:30). Додуше, наставља он, на начелу неприбегавања сили инсистирало се код централне власти у СФРЈ и СРЈ, али, рецимо, не и код оне у Турској. “Уосталом, Западним земљама (Великој Британији у Северној Ирској, Француској на Корзици, Шпанији у Баскији, итд.) није ни на крај памети да се у властитој кући понашају као радикални пацифисти“ (*Ibid*, 30).

Југословенска трагедија и друге сличне њој показују, држао је Стојановић, да пред међународним правом и етиком стоји задатак израде универзалне декларације о обавезама према државама (поред постојеће Универзалне декларације о људским правима) која би тре-

^[3] О разлозима због којих и он сам овај израз ситуира међу обавезне знакове навода, Стојановић каже следеће: “Биће да би сваку праву заједницу карактерисала равноправност и солидарност, а не себичност и наметање (Стојановић, 2000: 33). Или, на другом месту: “Зачуђујуће много интелектуалаца у свему томе види некакву ’међународну заједницу’, мада је доброно у питању једна конфигурација доминације која се идеолошки и уопште имициолошки скрива тим изразом“ (*Ibid*, 34).

бало да пропише међусобне обавезе њихових конститутивних нација и националних мањина. Јер, добро је познато, подсећа он, “да друштвене групе имају тенденцију да своје жеље, претензије и интересе, чак и оне најсебичније и најнеумереније прогласе за права из којих тобоже аутоматски треба да проистекну обавезе других група да им удовоље. Да је таква декларација постојала, верујем да би државници и дипломати страних земаља добро промислили пре него што се ставе на страну југословенских сецесиониста“ (*Ibid*, 30).

Сходно том свом принципијелном становишту, Стојановић је сматрао да су, чим су се испојили први симптоми наше државне кризе и распада, Уједињене нације (а не Европска заједница) требало да сазову конференцију о Југославији са задатком дефинисања правила за мирно напуштање државне заједнице и мирно остајање у њој. Вођства наших република је, пише он, ваљало обавестити да неће добити интернационално признање (превентивно непризнање) пре него што постигну међусобни споразум и да ће, напротив, зарадити санкције УН ако покушају са политиком свршеног чина. „По себи се разуме да би централно место у том интер-националном договору заузела судбина ЈА. Кад већ таква конференција није одржана пре ратних сукоба у Словенији и Хрватској, требало ју је организовати бар да би се спречио рат у Босни и Херцеговини“ опомињао је Стојановић (1995: 118). Уместо нечег сличног, суочене са одбијањем Србије и Црне Горе да се повинују диктату о разлагању Југославије на саставне републике, Западне земље су, као што је познато, преко Савета безбедности УН испословале блокаду и друге санкције против њих. Тако је, закључује Стојановић, „због неприхватања пројектованог балканског поретка кажњено њихово целокупно становништво, а Запад упао у још једну противречност, овога пута са властитом моралном, политичком и правном културом која одлучно одбија појам *колективне* одговорности и кривице (*Ibid*, 120, курзив његов).

Начин на који Уједињене нације и регионалне организације као што су Европска унија и Конференција о европској безбедности и сарадњи и иначе реагују на међунационалне сукобе и ратове показује, сматрао је он, колико су неприлагођене новим околностима и проблемима. Оне, по правилу, указивао је, предузимају реактивне, терапијске, ретроспективне, негативне и казнене мере, уместо активних, превентивних, проспективних, позитивних и наградних. „Како то да Западни

свет који се унутар себе толико поноси тзв. позитивним мишљењем и приступом, намеће осталом свету такозвано негативно мишљење и приступ“, питао се често Стојановић (*Ibid*, 116).

Позамашан део својих студија *ex*-југословенског случаја он је посветио анализи појма национализма, који је представљао главни интерпретативни кључ и у регионалним и у ванрегионалним тумачењима узрока распада II Југославије. Национализам у неутралном смислу, сугерисао је, треба дефинисати као давање предности некој нацији у сукобу националних претензија. Притом, наглашавао је, ваља повући разлику између две врсте национализма. У првом случају та предност се даје једној нацији над другом иако обе имају подједнако право на ту претензију.^[4] А у другом случају предност се даје нацији која има мање право или чак уопште нема право на такву претензију – тек та врста национализма, појашњавао је, треба да буде оцењена негативно. „Сигуран сам да никад нисам давао предност српској нацији кад је имала мање право, а поготово кад није имала никакво право у сукобу националних претензија у бившој Југославији. Али се не либим да 'признам' како више нисам толико 'широкогруд' да и у ситуацији подједнаког права дајем предност претензијама других нација над претензијама властите нације. А нисам ни спреман да словеначки, а поготово знатно старији хрватски сепаратизам тумачим особинама и аспирацијама Срба, а још мање акцијама једног политичког новајлије као што је Слободан Милошевић. Било би то и јако увредљиво за те нације које се иначе поносе својом 'самосвојношћу'“, поручивао је Стојановић (*Ibid*, 94). Јер, појашњавао је, у републикама СФРЈ развили су се снажни национални и националистички, а у већини и сецесионистички покрети које не можемо разумети ако пренагласимо подстицање и манипулисање 'обичног човека' од стране лидера. Избили су, дакле, хоризонтални сукоби међу нацијама, а не вертикална побуна против властодржаца. „Истина, масе су имале толико низак ниво политичког искуства и политичке културе да су брзо подлегле радикално националистичким и сепаратистичким утицајима“ (1995: 92).

Из реченог, наглашавао је Светозар, не произилази да треба порицати улогу вођа и ефекат 'спојених судова' међу њима, већ само то да

^[4] Национализам у том смислу, сматра Стојановић, представља здраворазумску и општу групну пристрасност од које треба да полази свака реалистичка друштвена пракса и концепција, чак и она морална. „На крају крајева, шта би уопште значила самоидентификација са неком националном групацијом, осећање припадности и привржености њој, ако не тај минимум пристрасности? Она се не може убедљиво дисквалификовати као национално себичњаштво“ (Стојановић, 2000: 19).

њихов утицај није схватљив „без ’чинилица дугог трајања’, повољних домаћих и међународних околности, као и подршке народа“ (*Ibid*, 92).

[5]

Ваља се, дакле, упозоравао је Стојановић, чувати не само националистичког искушења него и научно неадекватног приступа националном сукобљавању. Ако интелектуалац само изражава антинационалистичке и антиратне емоције и ставове, а не труди се да своје оцене темељно заснује на познавању узрока и разлога сукоба - онда он, сматрао је, „не врши своју специфичну улогу и чак заводи обичног човека који наивно претпоставља његову специјалистичку компетентност“ (Стојановић, 2000: 31). О том, изнимно важном аспекту југославистичке проблематике - улози интелектуалаца у генерисању узрока распада/раздијања II Југославије, а потом и његовом интерпретативном, па и друштвено-активистичком третирању, Светозар ће изрећи и ове, памћења вредне речи: „Наше идеационе елите (писци, друштвени теоретичари, филозофи, публицисти, новинари...) како идео-репродуктивне, тако и идео-продуктивне, уз мало изузетака, нису биле дорасле, ни искуствено ни теоретски, наступајућој државној и националној катастрофи. (...) За све већи број њих важна опредељења, па чак и она морална, представљају израз њиховог чисто индивидуалног осећања и става, а не одговорног, *чињенички и логички образложеног*, као и *начелно пооштривог* делања. Као да верују да се ваља оканити озбиљног промишљања да би се исправно осећало и просуђивало! А јако се одомаћио и привидно супротан манир арогантног пресуђивања уместо промишљеног просуђивања о људским поступцима и одговорностима. Нарочито боду очи они политички преобраћеници који су се одрекли свега сем фундаменталистичког менталитета и који настоје да буком забашуре своја опредељења из времена титоизма“ (*Ibid*, 14, курзив његов).^[6]

[5] О институционалним формама које је та подршка крајем осамдесетих и почетком деведесетих година протеклог века добијала, Стојановић каже: „Још пре три деценије писао сам да је демократски социјализам незамислив без слободе партијског организовања, али сам и тада и касније упозоравао да институционализацији политичког плурализма у једној земљи као што је Југославија треба приступати постепено и мудро. Бојао сам се да ћемо поновити нашу историју у којој су политичке партије превасходно биле национално-конфесионалне, што би тешко преживеле и старије и чвршће државне заједнице од Југославије“ (*Ibid*, 69).

[6] Политичкој пометњи, указивао је Стојановић, знатно доприносе и они новинари који су, примерице, побркали коментарисање догађаја, поступака и појава са изражавањем својих личних осећања и ставова без икаквог сазнајног заснивања и удубљивања. „Шта би остало од њихове умишљене компетентности, начелности, доследности и репутације ако би стручне

У том контексту, сматрао је, ваља поменути заблуду не малог броја посленика јавне речи да се у југословенској ратној катаклизми напросто дало бирати између добра и зла. Тешких моралних проблема и дилема било би мало, упозоравао је, кад би се по правилу могло тако одлучивати. У граничним ситуацијама и граничним изазовима актери су приморани да бирају између мањег и већег зла. Тако, на пример, нема сумње, „да би неупоредиво мање зло од рата чинио евентуални споразум о *добровољној и мирној* деоби територија и *добровољном и мирном пресељењу*, па ипак су моралисти анатемисали сваку такву сугестију. Како би било да се замисле над последицама таквог моралног максимализма? Поготово ако су као радикални пацифисти упадали у перформативну противречност употребљавајући миро-хушкачки језик“ (*Ibid*, 31, курзив његов). Истинско миротворство, подвлачи Стојановић, темељи се на сазнању и коришћењу реалних могућности, стварних алтернатива, расположивих средстава, постојећих снага у конкретној ситуацији, времену, простору, контексту. „Мало је користи од моралног 'треба да...' које не полази од 'може се'... Или од наводног опредељења за извесне циљеве, уз истовремено одбијање непријатних али незаобилазних средстава“ (*Ibid*, 15).^[7]

А у време кулминације косовско-метохијске кризе^[8] и агресије НАТО-а на Србију као међународно-политичког одговора на њу, Стојановић је констатовао: „Најновији облик 'издаје интелектуалца' јесте,

установе, иначе уобичајене у свету, експлицитно обавештавале јавност о њиховим чињеничким и оцењивачким гафовима или напросто само поређале њихове различите и чак супротне судове о истим људима, установама или појавама у кратком временском раздобљу“ (Стојановић, 2000: 94)?!

^[7] Тиме се Стојановић дотицао неких важних питања етике рата, увек наглашавајући да има у виду једну минималистичку етику. Страшно је, упозоравао је, када људи почну међусобно да се разграничавају, протерују и истребљују, „али је ваљда боље да етика и за такву праксу формулише барем нека правила и забране. Пошто оне већ важе за међудржавне ратове, не видим зашто не би биле корисне и за ратове грађанског карактера. А они моралистички чистунци који неће ни да чују за било какве морално релевантне и значајне разлике у грађанско-ратним поступцима – ваљало би да се такође запитају о последицама, потенцијалним и актуалним, свог потпуно недиференцираног етичког приступа“ (*Ibid*, 32).

^[8] Још једном демонстрирајући свој принципијелизам у приступу ех-југословенском случају у целини узев, о овој његовој секвенци Стојановић ће рећи следеће: „Срби су пропустили јединствену прилику да на почетку разбијања Југославије радикално универзализују право на национално самоопредељење и уместо тога наставили са инсистирањем на битној разлици између «конститутивних нација» и «националних мањина». Целом свету је требало обзнанити да Срби за своје сународнике у Бих и Хрватској не траже ништа више од онога што су спремни да признају Албанцима на Косову“ (Стојановић, 2000: 95).

по мени, *априорно сивљање на сирани слабије и жриве*, као да је он увек потпуно недужан и у праву, и као да подржан споља не може лако постати јачи. Неки интелектуалци су од тога начинили врло уносну професију и чак постали мас-медијске (супер)звезде. Њихову савест не узнемирава ни то што конформистички подупирући једнострану *имици жриве*, производе жртву имица на другој страни. То се чак изродило у неку врсту моде, готово 'шика' и 'бивања у тренду'. Тако се 'политичка коректност' преокренула у своју супротност: симплификаторско, некритичко и некоректно ширење имица жртве, односно зликовца – оба предодређена од стране доминантне имицоносне силе“ (*Ibid*, 141, курзив његов).

А када је било речи о тој 'доминантној имицоносној сили', Стојановић никада није пропуштао да прецизира да његова критика америчке праксе нипошто није негативна, него иманентна. То значи, појашњавао је, да он врло уважава вредности и достигнућа на која се позива доминантна америчка идеологија и уопште имицологија.^[9] Притом, прецизирао је, има на уму плуралистичку, легалистичку, демократску и федералистичку организацију државе, поделу власти на извршну, законодавну и судску, становништво које по културно-етничком пореклу и садашњем саставу представља човечанство у малом, допринос победи демократских земаља у два светска рата, предводничку улогу у научно-технолошком прогресу у свету, врло висок животни стандард, огромну покретљивост становништва, слободно експериментисање са животним стиловима...^[10] У својој спољној политици, међутим, „пошто су им *интереси* важнији од *вредности* које сугеришу својом идеологијом и уопште имицологијом, амерички званичници и други моћници често прибегавају својеврсном 'прагматизму'. Ту реч стављам под наводнике, јер нипошто није реч о прагматизму као великој традицији америчке филозофије и друштвене теорије. Човечанство сада има посла са сталним мењањем приступа званичне Америке' од случаја до случаја, при чему се за случајеве који су практично идентични употребљавају различита, па чак и супротна мерила. 'Америчка изузетност' (по начину настанка, културно-етничког састава и развоја те државе) не изузима САД од обавезе моралне и правне универзализације у приступу осталом свету“ (*Ibid*, 141-2, курзив његов). Реч је, иначе, о држави

^[9] Имицизам Стојановић дефинише као скуп ставова, институција и пракси којима се стварају и шире имици (представе) стварности. Имици, подвлачи он, имају позитивну функцију када су у сагласности са стварношћу, а негативну када је криво приказују. "У првом случају имицизација чини облик информације, а у другој дезинформације" (Стојановић, *Ibid*, 137).

^[10] Cf. Stojanović, *Ibid*, 140.

на чијим универзитетима и институтима је Светозар од осамдесетих година наовамо сваке године проводио цео летњи семестар, никада не подлегавши корупционим искушењима садржаним у тој чињеници, како су то чинили многи други тадашњи српски интелектуалци, не због тога мање осииони у својим јавним нападима на оне прве, међу њима врло често и на самог Стојановића. Коначно - нека ми на овом месту буде дозвољен један кратак екскурс - свако има онакву филозофију какав је ко човек, како је још поодавно уочио Јохан Готлиб Фихте (Fichte).^[11] А какав човек је стајао иза политичке и социјалне филозофије која се добрим делом огледала и у његовој анализи комплексног и вишегодишњег ех-југословенског случаја, доста говори и једна аутобиографска цртица из Стојановићеве последње књиге *На српском делу Титионика*. „Кад сам постављен за специјалног саветника, одмах су ми се на располагање ставили неки административни функционери. Пошто су сазнали да имам мали и неугледан солитерски стан, инсистирали су да ми доделе ’репрезентативан стан у који могу да примам и странце’. Одбио сам с образложењем да ми је мој стан довољан, да ћу странце примати у службеним просторијама, и да сам и иначе против тога да човек на службеној функцији повећава приватни конфор и имовину“ (Стојановић, 2000:78). И не само да није имао склоности да повећава приватни конфор и имовину, већ је од скромне научничке имовине којом је већ располагао 2002. године издвојио знатну новчану суму којом је формиран оснивачки фонд *Српско-америчкој ценџира*, који је, према његовим очекивањима, требало да унапреди односе двају народа након деценије трауматичних искустава једног од њих у међусобним односима. Тај податак, ево још једног, нимало безначајног прилога Стојановићевом карактерном и моралном профилу, он сам у, у то доба доста честим разговорима са ауторком ових редова у којима је било речи и о делатностима САЦ-а, никада није поменуо, а иста је до њега дошла сасвим случајно, ишчитавајући једну студију професорке Смиље Аврамов^[12] која се тим типом задужбинарства на просторима државе Србије озбиљно истраживачки бавила.^[13]

^[11] Cf. Fichte, J.G., 1956: 186.

^[12] Cf. Аврамов, С., 2005: 200.

^[13] Само особа такве личне моралности имала је довољно снажно ’покриће’ за следећи, јавности упућен захтев: “У нови Устав ваља унети обавезу свих кандидата за државне положаје да бирачком телу подносе на увид уверења о здравственом (нарочито менталном) и имовинском (целокупне породице) стању. Попис имовине државних функционера обављао би се и по престанку њиховог мандата и поредио са стањем приликом избора на те положаје“ (Стојановић, 2000: 81).

Јаков Буркхарт (Burckhardt) је тврдио да историјским феноменима публициста прилази са намером да их вреднује и да им суди, а научник да их сазна и разуме.^[14] А неопходну објективност, темељност и целовитост, речју, научну кредибилност његовим сазнањима обезбеђује, сматра се, само позамашна, у најмању руку дводеценијска временска дистанца од истраживаних феномена. Хегеловски речено, Минервина сова полеће тек у поноћ. У истраживачкој радионици Светозара Стојановића њој, међутим, није био потребан мрки мрак да би полетела ка висинама најсуштаственијих сазнања о једном времену „богатом несрећама“ (Тацит) које се одвијало пред истраживачевим очима. Као тумач и истраживач *ex*-југословенског случаја Светозар Стојановић је, наиме, и пре него што је протоком времена она фамозна историјска дистанца успостављена, исписивао импресивне странице својих анализа последње деценије западнобалканског XX века, које су убрзо постале и све до данас остале интегрални део научно најквалитетније и најрелевантније литературе о том периоду скорије регионалне прошлости.

Истине и истраживачке објективности ради, није Светозар Стојановић био, јер није ни могао бити сасвим непогрешив у свом истраживачком приступу једном у толикој мери сложенем и толико дуго трајућем раздобљу новије регионалне прошлости. Тако ће, рецимо, постизборни, демисионарски говор Слободана Милошевића октобра 2000. године, он оценити на следећи начин: „То је био очајнички говор. Ниво - врло, врло низак. Ја сам га гледао на државној телевизији. Био је то говор човека који очигледно зна да му се приближавају последњи дани на власти“ (Стојановић, 2000: 132). То свакако јесте био говор човека који зна да му се приближавају последњи дани на власти, али не због тога и мање далековидог у свом антиципирању трагичне постпетооктобарске судбине државе са чијег чела је тих дана дефинитивно одлазио у историју.^[15] Ни Стојановићев истраживачки приступ цивилнодруштвеном покрету, који је од средине деведестих година протеклог века на локалним просторима почео да узима маха,

^[14] Cf. Burckhart, 1996:22.

^[15] Неколико дана раније, Стојановић је, више вођен политичким него правним и моралним мотивима, поручивао: „Другог круга неће бити. Нема никакве потребе за њим. Нови председник СРЈ је др Војислав Коштуница. А они који се залажу за други круг, ако већ хоће да посредују, као на пример председник Путин, боље да се заложу за то да експерти, домаћи и страни, и такође званична међународна арбитража, провере и утврде изборне резултате“ (*Ibid*, 133).

а чији значајни делови су својим активностима упорно и систематски деградирани ионако ниску међународно-политичку позицију Србије и у ратној и постратној фази државно-територијалног разграничења *ex*-југословенских народа, значајно доприносећи да се то разграничење оконча на голему штету српског етничког корпуса,^[16] није се испоставио довољно опрезним и довољно диференцираним. Плаћао је он тиме, рекло би се, сазнајни данак својој склоности, и иначе карактеристичној за морално узорите личности, да сопствену добру вољу и сопствене добре намере „учитавају“ у поступке других појединаца, међу којима је увек, а посебно у смутним временима о каквима је сведочио последње две деценије свог билошког живота, много више оних лишених такве, дакле добре воље и таквих, дакле добрих намера. Но, и поред тога, у времену свеопште релативизације („мултиперспективизације“) истина, па и оне о распаду/разбијању СФР Југославије, дело Светозара Стојановића је, засигурно, обезбедило драгоцену и неизоставну грађу за реконструкцију њеног најаутентичнијег и најверодостојнијег лика.

---

[16] Реч је о оном делу локалног 'невладиног сектора' чија се делатност, номинално и декларативно усмерена ка заштити и унапређењу људских права и слобода, ширењу културе мира и ненасиља, афирмацији идеја мултикултурализма и толеранције, *de facto* исцрпљивала у ономе што је домен рада научних институција - императивно наметаној *интерпретацији* догађаја из новије прошлости региона, који су успоставили социјални контекст у којем су деловале ове, као и све остале невладине организације, формиране или обновљене у последњој деценији XX века на подручју Србије. Више о томе у: Радојичић, 2009; Радојичић, 2013; Антонић, 2011, Аврамовић, 2013.

ЛИТЕРАТУРА

- Стојановић, С. (1993). *Ауторитет без власти. Добрица Ћосић као шеф државе*. Београд: Филип Вишњић.
- Stojanović, S.(1995). *Propast komunizma i razbijanje Jugoslavije*. Beograd:“Filip Višnjić”&IFDT.
- Stojanović, S. (1997). *The Fall of Yugoslavia. Why Communism Failed*. New York: Amherst Prometheus Books.
- Stojanović, S. (2000). *Na srpskom delu Titonika*. Beograd: CSI &“Filip Višnjić”.
- Stojanović, S. (2003). *Serbia. The Democratic Revolution*. New York: Humanity Books.
- Аврамов С. (2005). *Алтернативни модел светске заједнице – Цивилно друштво и невладин сектор*. Београд: Нова Европа.
- Аврамовић, З. (2013). *Родољубци и родомрци*, Београд: Службени гласник.
- Антонић, С. (2011). *Вишијевска Србија*. Београд: Чигоја штампа.
- Burkhart, J. (1996). *Razmatranja o svetskoj istoriji*. Beograd: Srpska književna zadruga.
- Fihte, J. G. (1956). *Odabrane filozofske rasprave*. Zagreb: Kultura.
- Накарада, Р. (2009). *Распад Југославије: проблеми тумачења, суочавања и транзиције*. Београд: Службени гласник.
- Радојичић, М. (2009). *Историја у кривом огледалу - невладине организације и политика интерирејтирања скорије јужнословенске прошлости*. Београд: Институт за политичке студије.
- Радојичић, М. (2013). *Интереси и морал у међународној политици: случај распада/раздијања СФР Југославије*. Београд: Просвета.

Mirjana Radojicic

University of Belgrade

Institute for Philosophy and Social Theory

Serbia

SVETOZAR STOJANOVIC INTERPRETING DISINTEGRATION/BREAK-UP OF SFR YUGOSLAVIA

Abstract: *The subject of this text is the interpretation of SFR Yugoslavia's disintegration/break-up offered by Serbian philosopher Svetozar Stojanovic in his works. The starting point that the author of the text has taken is the stand that the ex-Yugoslav crisis represented one of the major intellectual and moral challenges for researches of the social and political phenomena in the second half of the previous century. In the part of the text that follows, she focuses on the manner in which this Serbian intellectual responded to that challenge. Presenting in short his interpretation of the complex and long-lasting ex-Yugoslav case, the author provides arguments proving her point that the aforesaid interpretation, i.e. Stojanovic's works in which it was presented, constitutes an integral part of, in terms of science and research, the highest-quality and the most relevant literature on the tragic end of the 20th century in the Western Balkans. The author concludes that, as such, those works represent, and are certainly to represent in future as well, a precious and inevitable matter for the reconstruction of the scientific truth on that turbulent part of the recent regional history.*

Key words: *Svetozar Stojanovic, disintegration/break-up of Yugoslavia, Western Balkans, interpretation.*